

ECONOMIA EXPORTULUI DE CORUPȚIE ȘI A POLITICILOR DE INTEGRITATE, ÎN CONTEXT NAȚIONAL ȘI INTERNAȚIONAL

CZU: [328.185+339.19](478+100)

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.22.3-66.07>Doctor în economie, conferențiar universitar **Elina BENEĂ-POPUȘOI**E-mail: elina.benea-popusoi@ase.md; elinabenea@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9102-9682>

Academia de Studii Economice a Moldovei

ECONOMICS OF THE CORRUPTION EXPORT AND INTEGRITY POLICIES, IN A NATIONAL AND INTERNATIONAL CONTEXT

Summary. The article represents an exploratory research, with content analysis of qualitative data, including the investigation of discourses on the problem of the export-import of corruption. The authors apply the approaches of the neo-institutionalist mainstream of economic thought to analyse the basic concepts of the problem of corruption in international economic affairs, in terms of typology and causes, dimensions and assessment ways. The methodologies/indicators of both OECD and Transparency International organization, for estimating the export of corruption and the perception of corruption, are presented in a comparative approach. The research reveals that the issue of corruption export-import is not sufficiently reflected in the legislation of the R. Moldova, nor in the corporate governance practices of domestic companies. At the same time, the economy of the R. Moldova is affected by the corruption exported from other ex-soviet states. Strategies and policies for the development of integrity are presented as an antidote to the subculture of corruption, in a national and international context. The reports of the Transparency International and OECD are analyzed, regarding the National Integrity System, the integrity of the domestic business environment, as well as the evaluation of the institutional integrity of public entities.

Keywords: corruption, export-import of corruption, corruption subculture, integrity, integrity policies, economic morality, economic mentality, transaction costs, international business transactions, anti-bribery legislation, economics of law.

Rezumat. Articolul reprezintă o cercetare exploratorie, cu analiză de conținut a datelor calitative, inclusiv investigarea unor discursuri referitoare la problematica exportului-importului de corupție. Autoarea aplică abordările curentului neo-instituționalist de gândire economică pentru analiza conceptelor de bază ale problemei corupției în afacerile economice internaționale, sub aspectul tipologiei și cauzelor, dimensiunilor și modalităților de evaluare. Sunt prezentate în abordare comparativă metodologiile/indicatorii Transparency International și OCDE de estimare a exportului de corupție și a percepției corupției. Cercetarea relevă că problematica exportului-importului de corupție nu este suficient reflectată în legislația Republicii Moldova și nici în practicile guvernantei corporative ale companiilor autohtone. Totodată, economia Republicii Moldova este afectată de corupția exportată din alte state ex-sovietice. Strategiile și politicile de dezvoltare a integrității sunt prezentate în calitate de antidot pentru subcultura corupției, în context național și internațional. Sunt analizate rapoartele organizațiilor Transparency International și OCDE vizând Sistemul Național de Integritate, integritatea mediului de afaceri autohton, precum și evaluarea integrității instituționale a entităților publice.

Cuvinte-cheie: corupție, export-import de corupție, subcultura corupției, integritate, politici de integritate, moralitate economică, mentalitate economică, costuri de tranzacție, tranzacții comerciale internaționale, legislație anti-mituire, economia dreptului.

INTRODUCERE

Organizația Transparency International (TI) definește corupția ca abuzul față de puterea încredințată în scopul obținerii unui beneficiu privat [1]. În Republica Moldova Legea Integrității aprobată în anul 2017 definește corupția ca fiind „utilizare a funcției, contrar legii, în interes privat” [2, p. 2], precizând totodată că atare utilizare a funcției poate avea loc în cadrul enti-

tăților publice sau private. Odată cu aprobarea Legii integrității, a fost abrogată Legea cu privire la prevenirea și combaterea corupției din anul 2008 [3]. Practic, legea din 2017 a absorbit-o pe cea din 2008, fapt ce denotă armonizarea legislației naționale cu tendințele în materie de drept la nivel internațional și la nivelul Uniunii Europene. Astfel, Legea Integrității nu se concentrează doar pe fenomenul corupției, ci aduce în vizor conceptul de integritate, delimitând „integri-

tatea instituțională”, „integritatea în sectorul public”, „integritatea în sectorul privat”, „integritatea politică”, „integritatea profesională”. La rândul său, integritatea profesională este definită drept „capacitate a agentului public de a-și desfășura activitatea profesională în mod etic, liber de influență necorespunzătoare și manifestări de corupție, cu respectarea interesului public, a supremației Constituției R. Moldova și a legii” [2, p. 3].

În același timp, la nivel internațional se constată așa-numitul fenomen de export al corupției, atunci când companii din marile țări exportatoare folosesc mituirea pentru a obține afaceri pe piețele altor state, în special, ale statelor subdezvoltate [4].

Precum constată Transparency International, organizație lider mondial în domeniul combaterii corupției, „Nicio țară nu este imună la corupție. Corupția poate avea loc oriunde: în afaceri, guvern, instanțe, mass-media și în societatea civilă, precum și în toate sectoarele de la sănătate și educație până la infrastructură și sport” [1]. Corupția poate implica pe oricine: politicieni, oficiali guvernamentali, funcționari publici, oameni de afaceri sau persoane de rând. „Corupția se adaptează la diferite contexte și circumstanțe în schimbare. Poate evolua ca răspuns la schimbările de reguli, legislație și chiar tehnologie” [1].

Constatăm că problematica exportului-importului de corupție deocamdată nu este suficient reflectată în legislația Republicii Moldova. Chiar dacă sunt frecvente referințele legislative la termeni adiacenți precum „spălare de bani”, „achiziții publice” ș. a., totuși nu este sesizată dimensiunea internațională a mituirii și a exportului-importului de corupție. Astfel, Legea Nr. 325 din 23.12.2013 privind evaluarea integrității instituționale [5], Legea Nr. 90 cu privire la prevenirea și combaterea corupției, valabilă până în anul 2017 [3], precum și Legea Nr. 82 a integrității [2] în genere nu fac referință la conceptele de mituire din partea actorilor internaționali, export sau import de corupție.

De asemenea, aceste concepte lipsesc în „Strategia națională de integritate și anticorupție pentru anii 2017–2020” care, în conformitate cu Hotărârea Parlamentului nr. 241 din 24.12.2021, a fost extinsă până în anul 2023 inclusiv. Așadar, constatăm lacuna respectivă atât în textul Strategiei (Anexa 1 la HP nr. 56/2017), cât și în Planul de acțiuni (Anexa 2 la HP nr. 241/2021). Deși conceptele de mituire din partea actorilor internaționali, export sau import de corupție nu sunt menționate expres nici în Anexa 3 (HP nr. 56/2017) care prezintă „Grila indicatorilor de evaluare a impactului Strategiei naționale de integritate și anticorupție”, putem admite că unii indicatori internaționali din această grilă implicit reflectă și aceste concepte.

Autoarea consideră că pentru eradicarea corupției și a exportului de corupție este necesar de înțeles, prioritar sub aspect financiar-economic, cum au loc încălcările respective, cum funcționează sistemele și schemele acestor ilegalități. Totodată, problemele de corupție, cu care se confruntă la toate nivelele statele lumii, pot fi soluționate doar prin abordări interdisciplinare, cu aplicarea indispensabilă a abordărilor economice. Acestea din urmă au fost valorificate în articol în vederea reliefării corelației între conceptele de bază – „corupție”, „export-import de corupție”, „integritate”, „politici de integritate”, precum și a aplicabilității lor în context național și internațional.

METODOLOGIE

Articolul reprezintă o cercetare exploratorie, cu analiză de conținut a datelor calitative, inclusiv investigarea unor discursuri ale politicianilor șefi de state și ale liderilor de opinie vizavi de problema corupției și a exportului-importului de corupție.

Autoarea dezvoltă o concepție economică a exportului de corupție și a politicilor de integritate prin aplicarea abordărilor curentului instituționalist de gândire economică. În acest context, s-a pus accent pe abordările neo-instituționalismului economic contemporan, în cadrul cărora instrumentarul economic neoclasic este utilizat pentru a explora diverse domenii, inclusiv dreptul, știința politică ș. a. Astfel, cercetătoarea a abordat problema corupției și a exportului-importului de corupție prin prisma teoriilor economice neo-instituționaliste cu privire la entități – Teoria Agenților și Teoria Costurilor de Tranzacție, precum și a teoriilor economice referitoare la mediul instituțional – Teoria Drepturilor de Proprietate, Economia Politicii, Economia Dreptului.

În particular, Teoria Costurilor de Tranzacție evidențiază că în anumite circumstanțe convenabile unele firme recurg la mituire/corupție pentru a-și micșora costurile de tranzacție, cu precădere pe termen scurt. Acest comportament oportunist provoacă efecte colaterale negative, numite externalități negative, pentru celelalte companii care ar dori să pătrundă și ele pe piețele externe respective. În consecință, corupția devine un impediment economic major ce determină incertitudinea mediului de afaceri, măbind costurile de tranzacție impuse agenților economici: cheltuielile legate de interacțiunea agenților economici, inclusiv costurile de specificare și transmitere a drepturilor de proprietate, costurile de obținere a informațiilor, costurile de măsurare, costurile de încheiere și executare a contractelor.

Teoria Agenților permite analiza funcționării firmei/companiei în vederea sesizării contextului în care

aceasta recurge la mituire/export de corupție. În timp ce Teoria Drepturilor de Proprietate arată cum corupția și fenomenele conexe determină obscuritatea drepturilor de proprietate, conducând la apariția externalităților negative ce afectează economia și societatea în întregime.

Concomitent, autoarea a investigat fenomenul exportului-importului de corupție atât la nivelul companiilor exportatoare, cât și la nivelul statelor implicate în aceste fenomene – țările de origine, precum și țările receptoare. Folosind studiul longitudinal și abordarea comparativă, au fost evidențiate practici internaționale de evaluare a corupției și de dezvoltare a integrității.

A fost utilizată metoda analizei calitative a rapoartelor și a altor documente elaborate de organizațiile internaționale de profil, cu precădere, de Transparency International și Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE). A fost cercetată corelația între indicatorii/metodologia OCDE de estimare a exportului de corupție și indicatorii/metodologia TI de evaluare a percepției corupției. Am prezentat unele studii conexe ale Centrului Analitic Independent Expert-Grup din Republica Moldova.

Analiza datelor cantitative și calitative a fost ilustrată prin diagrame, scheme și tabele, elaborate de autoare.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

EXPORTUL-IMPORTUL DE CORUPȚIE: TIPOLOGIE ȘI CAUZE

Autoarea definește economia subterană ca totalitatea formelor de activitate economică ce nu sunt autorizate de administrația statală, nu sunt reflectate în statistica oficială și dăunează dezvoltării economiei per ansamblu.

Aplicând abordările economice, pornind de la celebra concepție a avantajelor competitive, elaborată de Michael Porter [6], este posibil să clasificăm formele economiei subterane conform modului de influență asupra competitivității unei economii, implicit conform impactului asupra factorilor determinanți ai avantajelor competitive ale țării. Astfel, putem distinge:

- forme care afectează calitatea guvernării statale, determinând coruperea administrației statale (mituirea, manipulări cu achiziții publice ș. a.);
- forme care alterează strategia și concurența firmelor (evaziunea fiscală, concurența neloială ș.a.);
- forme care afectează parametrii cererii (piața neagră, contrafacerea produselor ș. a.);

▪ forme care alterează dotarea cu resurse și structura economiei naționale (contrabanda, spălarea de bani, migrația ilegală ș. a.). În cazul Republicii Moldova, având în vedere specificul dotării cu resurse a economiei – resursele minerale și resursele de capital modeste, precum și volatilitatea resurselor umane, aceste forme ale economiei subterane implică interacțiunea cu mediul internațional.

Autoarea definește exportul-importul corupției drept activități întreprinse de către companii sau grupuri economice de influență, de regulă, din marile țări exportatoare de bunuri și servicii, de mituire a factorilor de decizie în țările de destinație a afacerilor (țări receptoare) în vederea obținerii unor privilegii, satisfacerii intereselor personale și/sau corporative în detrimentul intereselor naționale ale țărilor receptoare.

Aparent, în cadrul unei asemenea clasificări, exportul-importul de corupție constituie o formă multidimensională, întrucât este de natură să altereze toți factorii determinanți ai avantajelor competitive ale țărilor implicate – atât strategia și concurența companiilor exportatoare de corupție, cât și parametrii economici ai țărilor importatoare de corupție: calitatea guvernării statale, parametrii cererii, dotarea cu resurse și structura economiilor naționale.

Deși există diverși termeni, mai mult sau mai puțin atenuanți, cu privire la acest fenomen (*economia neobservată, economia tenebră, economia subterană* ș.a.), experții indică moralitatea/mentalitatea economică drept cauză prioritară a extinderii economiei subterane. Autoarea consideră că, această abordare este plauzibilă și în cazul exportului-importului de corupție.

Precum am arătat anterior [7], atunci când părințele liberalismului economic, Adam Smith, a formulat principiul „mâinii invizibile”, cu referire la caracterul autoreglator al economiei de piață, bazat pe comportamentul rațional al *Homo Economicus*, nu existau suspiciuni privind economia subterană. Fenomenul începe să prindă contur ca urmare a formării cultului interesului personal nestăvilit – degradarea comportamentului *Homo Economicus*, atât în sectorul privat, cât și în cel public, fapt ce conduce, începând din secolele XIX–XX, la crize și recesiuni economice mondiale.

În discursul său inaugural din anul 1937, președintele SUA Franklin D. Roosevelt mărturisea: „Noi am știut întotdeauna că interesul personal nestăvilit este o morală proastă; acum știm că este și o economie proastă. Din prăbușirea unei prosperități laudate de constructorii săi a apărut convingerea că pe termen lung moralitatea economică contează” [8].

În viziunea noastră, moralitatea/mentalitatea economică a indivizilor poate fi analizată în calitate de cauză primordială a economiei subterane/corupției în

țările lumii, precum și în Republica Moldova, pe mai multe dimensiuni, inclusiv: moștenirea instituțională din perioadele trecute, maturitatea societății civile, cu precădere nivelul de toleranță față de corupție, aspectul gender în problematica corupției ș. a.

Subliniem că moralitatea/mentalitatea economiei că are tangență cu toate celelalte cauze ale economiei subterane/corupției, inclusiv cu:

- sărăcia, care de fapt face parte dintr-un cerc vicios al subdezvoltării „sărăcia $\Leftrightarrow$ corupția”, în care sărăcia conduce la corupție, iar corupția, la rândul ei, adâncește sărăcia;

- eșecurile implicării statului în economie, în special cele care distorsionează mediul concurențial și eficiența firmelor;

- globalizarea și virtualizarea activității economice, care pot favoriza în anumită măsură extinderea economiei subterane, inclusiv prin exportul-importul corupției.

David Montero, în cartea sa intitulată *Kickback: Exposing the Global Corporate Bribery Network* afirmă că mituirea a devenit un standard camuflat de a face afaceri pe tot globul. Un consultant american în domeniul petrolului în Irak, fiind intervievat de Montero, a afirmat: „mita funcționează ca hormonii steroizi – toată lumea ajunge să-i folosească. Iar cine nu o face – rămâne în urmă. Abordarea este: «Dacă Exxon și Chevron recurg la aceasta, de ce noi nu putem?»» [9, p. 43].

EXPORTUL-IMPORTUL DE CORUPȚIE: EVALUARE ȘI DIMENSIUNI

Cercetările arată că la nivel global pentru fiecare dolar plătit ca mită companiile obțin un profit enorm, de circa 11 USD [10]. Iar valoarea anuală a mitelor achitate de companiile din întreaga lume depășește suma de 400 de miliarde de dolari [4]. Precum steroizii furnizează rezultate rapide atletilor, la fel mitele, sub aspect economico-financiar, constituie plasamente cu profitabilitate înaltă. În viziunea noastră, numai pe termen scurt, deoarece pe termen lung astfel de plasamente sunt fatale pentru activele nemateriale ale companiilor, precum reputația și capacitatea de inovare.

TI/OCDE au publicat în comun primul raport pe exportul de corupție în anul 2005. În Raportul Exportul Corupției 2020, sunt evaluate 47 de state care generează 83 % dintre exporturile mondiale de bunuri și servicii, inclusiv 43 de state semnatare ale Convenției OCDE Anti-Mituire (abreviere pentru Convenția OCDE privind Combaterea Mituirii Funcționarilor Publici Străini în Tranzacțiile Comerciale Internaționale) și alte patru țări – China, Hong-Kong, India, Singapore [11].

Raportul menționează că, în pofida scandalurilor declanșate cu circa un deceniu în urmă, în legătură cu mituirea practică de companii majore precum Siemens, BAE Systems, Halliburton, mituirea continuă să fie folosită de companiile din marile țări exportatoare pentru a câștiga afaceri pe piețele altor state. În ultimii ani, corporații multinaționale precum Airbus, Ericsson, Odebrecht, Rolls Royce și altele au fost prinse în flagrant asupra participării în scheme de mituire sistematică la scară largă.

Corupția în tranzacțiile internaționale are costuri enorme. Aceasta subminează instituțiile guvernamentale, direcționează greșit resursele publice, distorsionează investițiile transfrontaliere, afectează mediul concurențial, întreprinderile mici și mijlocii și în final încetinește dezvoltarea economică și socială. În plus, aceste costuri au crescut în timpul pandemiei COVID-19. Ne referim la corupția transfrontalieră în domeniul sănătății care costă viețile pacienților, dar și la impactul asupra altor sectoare care ajung în criză și recesiune economică.

Raportul Exportul Corupției 2020 clasifică țările, potrivit nivelului de aplicare a legislației anti-mituire, în patru categorii: implementare activă; moderată; limitată și implementare minimă sau inexistentă. Țările sunt punctate în baza performanței de aplicare a legislației la diferite etape – numărul de investigații demarate, cauze deschise și cauze încheiate cu sancțiuni în decursul perioadei de patru ani (2016–2019). Se atribuie punctaje diferite, în funcție de etapele aplicării și importanța cauzelor/dosarelor, precum și de ponderea țării în exporturile mondiale.

Raportul pe anul 2020 [11] arată că nivelul aplicării legislației anti-mituire variază de la o țară la alta. Astfel, SUA, Marea Britanie, Elveția și Israel, având ponderea de 16,5 % din exporturile globale, reprezintă grupul de state cu aplicare activă. Germania, Franța, Italia, Spania, Australia, Suedia, Norvegia, Portugalia, Brazilia dețin ponderea de 20,2 % din exporturile globale, fiind plasate în categoria țărilor cu aplicare moderată a legislației anti-mituire. Nivelul limitat de aplicare a acestei legislații este caracteristic pentru Olanda, Austria, Danemarca, Estonia, Letonia, Lituania, Slovenia, Grecia, Canada, Columbia, Costa Rica, Argentina, Chile, Africa de Sud, Noua Zeelandă, țări care furnizează 9,6 % din exporturile globale. În cele din urmă, statele care generează cea mai mare parte, de 36,5 %, a exporturilor globale, denotă o aplicare minimă sau inexistentă a legislației anti-mituire, acestea fiind Japonia, China, Coreea de Sud, Hong Kong, India, Mexic, Irlanda, Rusia, Belgia, Singapore, Polonia, Turcia, Cehia, Luxemburg, Ungaria, Finlanda, Slovacia, Peru, Bulgaria (figura 1).

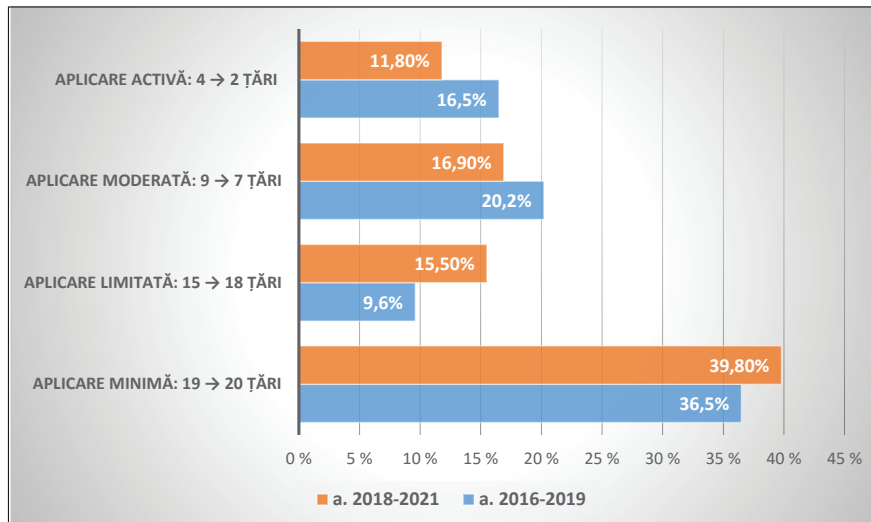

Figura 1. Categoriile de țări investigate, conform nivelului de respectare a legislației anti-mituire, în perioadele 2016–2019 și 2018–2021, % din exporturile globale de bunuri și servicii ale țărilor lumii.

Sursa: elaborat în baza datelor din *Raportul Exportul Corupției 2020* [11] și *Raportul Exportul Corupției 2022* [13].

Raportul constată că aplicarea activă a legislației anti-mituire a scăzut semnificativ, iar pe acest fondal aplicarea moderată s-a extins mai mult decât dublu. Simultan, se precizează că majoritatea țărilor nu publică integral informația privind aplicarea acestei legislații, persistă lipsa informațiilor publice cu privire la proprietarii efectivi ai companiilor, cazurile de despăgubire a victimelor sunt rare și, în concluzie, nicio țară nu este imună la exportul de corupție.

Cu referință la *Raportul Exportul Corupției 2022* publicat recent, TI titrează pe portalul său: „Țările cu cea mai mare pondere în comerțul internațional întreprind chiar mai puțin decât anterior pentru a curma mituirea peste hotare. În pofida unor dezvăluiri, companiile multinaționale care își mituiesc drumul spre piețele străine rămân în mare parte nepedepsite, iar despăgubirile victimelor sunt rare” [12].

În ce privește ultimul aspect, Gillian Dell, unul dintre autorii raportului, menționează sugestiv: „Chiar și în țările care aplică legislația respectivă, mituirea peste hotare continuă să fie tratată ca o infracțiune fără victime. Aceasta înseamnă că statele, ale căror companii comit infracțiunile în străinătate, își umplu trezoreria cu penalități de multe milioane de dolari, în timp ce victimele sunt lăsate să suporte costul” [12].

Raportul Exportul Corupției 2022 menționează că „în timp ce pandemia de COVID-19 a reprezentat, fără îndoială, o piedică majoră pentru fiecare etapă a aplicării legislației anti-mituire – de la investigație la urmărire penală, în multe țări tendința de scădere precede pandemiei, iar situația actuală determină îngrijorări semnificative” [13, p. 3]. Raportul constată că s-au înregistrat unele progrese în materie de legislație internațională, inclusiv ca urmare a aprobării de către

OCDE, în noiembrie 2021, a Recomandării Anti-Mituire [14], precum și ca rezultat al adoptării de către Organizația Națiunilor Unite, în iunie 2021, a Declarației Politice a Adunării Generale a ONU la Sesiunea specială împotriva corupției [15].

La fel ca *Raportul Exportul Corupției 2020*, Raportul pe anul 2022 evaluează aplicarea legislației anti-mituire pe parcursul perioadei de patru ani (2018–2021), în aceleași 47 de state, care de această dată generează 84 % dintre exporturile mondiale de bunuri și servicii, dinamica modificărilor survenite fiind prezentată în figura 1. Analiza mai detaliată a Raportului pe anul 2022 [13] relevă faptul că față de Raportul pe anul 2020, din numărul total de state evaluate numai două au înregistrat progrese: Letonia plasându-se deja în categoria cu aplicare moderată, iar Peru – în categoria cu aplicare limitată a legislației anti-mituire. În același timp, tocmai nouă state au înregistrat regrese evidente: Marea Britanie și Israel coborând în categoria de state cu aplicare moderată; Brazilia, Italia, Portugalia, Spania, Suedia – în categoria de state cu aplicare limitată, iar Danemarca și Lituania ajungând surprinzător în categoria țărilor cu aplicare minimă/inexistentă a legislației anti-mituire.

Dezvăluirile privind schemele de corupție cu implicarea companiilor private majore, precum Odebrecht, Airbus, Skoda au fost pe larg vehiculate în presă [16], însă numărul companiilor care câștigă sume enorme, oferind mită pentru tranzacții profitabile peste hotare, este mult mai mare. Aparent, exportul corupției către țările subdezvoltate a devenit o practică a multor firme din țările bogate.

Așa, în anul 2020 a fost dezvăluită implicarea în scheme de corupție a companiei Airbus, renumitul producător mondial de avioane comerciale și militare,

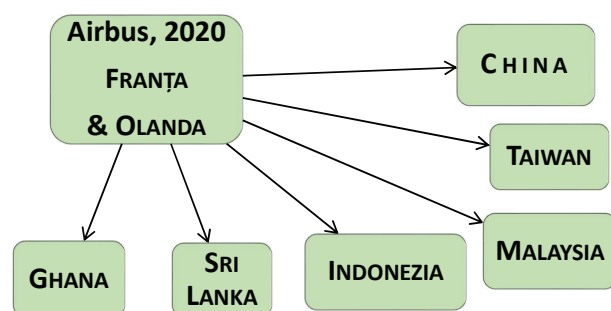

Figura 2. Arealul geografic al exportului de corupție prin intermediul companiei Airbus.

Sursa: elaborat de autor în baza investigației TI [16].

originar din Franța și Olanda (figura 2). În consecință, compania a fost sancționată cu amendă de 4 miliarde de dolari pentru spălare de bani și exporturi frauduloase [16].

Potrivit *Raportului Exportul Corupției 2022* [13], în ultimii ani aplicarea legislației anti-mituire împotriva corporațiilor financiare a cunoscut o evoluție notabilă. Astfel, în Franța, în anul 2018, a avut un mare răsunet cazul băncii Société Générale, implicată în mituirea Autorității pentru Investiții din Libia, în timp ce în anul 2021 BNP Paribas a fost sancționată în mod repetat pentru spălare de bani [13]. Gigantul bancar Goldman Sachs, originar din SUA, a participat la schema de corupere a funcționarilor publici în Malaysia și Emiratele Arabe Unite în sumă de peste 1,6 miliarde dolari. În Marea Britanie au fost dezvăluite scheme de corupție implementate în Columbia și Ecuador, cu participarea companiei broker de asigurări JLT Specialty Limited, iar Commerzbank Londra a fost implicată în spălare de fonduri.

Renumite bănci elvețiene cedează și ele „ispitei” – banca elvețiană Credit Suisse a fost acuzată de corupere masivă în Mozambic, iar sucursalele din Zurich și Geneva ale băncii elvețiene UBS au fost implicate în mituirea liderilor congolezi de către companii chineze. Acuzații de spălare de fonduri legate de mituirea funcționarilor publici din Namibia au fost aduse băncii norvegiene DNB și companiei Samherji din Islanda. În Țările de Jos au fost demascate infracțiuni admise de grupurile financiare ABN AMRO și ING Groep NV. În Germania în anul 2021 s-a dezvăluit implicarea Deutsche Bank în scheme de mituire pentru obținerea afacerilor profitabile în Italia, China, Arabia Saudită și Emiratele Arabe Unite (figura 3) [13].

Țările receptoare ale mitei străine acceptă produse/servicii de calitate inferioară la prețuri abuzive. Totodată, preluarea mitei din străinătate afectează grav reputația țării, compromite pe termen lung credibilitatea autorităților, dar și climatul investițional.

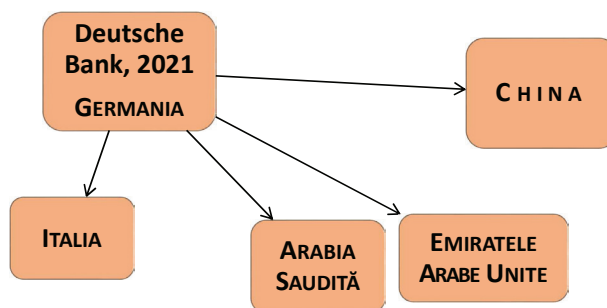

Figura 3. Arealul geografic al exportului de corupție prin intermediul băncii Deutsche Bank.

Sursa: elaborat de autor în baza *Raportului Exportul Corupției 2022* [13].

Investigațiile arată că țările ex-sovietice, cu piețe relativ mici, precum Republica Moldova, sunt mai puțin atractive pentru companiile exportatoare de corupție din statele dezvoltate. În același timp, Republica Moldova este afectată de corupția exportată din alte state ex-sovietice, cu precădere din Rusia. Astfel, TI în ancheta sa *25 de scandaluri de corupție care au zguduit lumea* menționează și cazul intitulat sugestiv *Laundromat-ul rus (cu ceva ajutor din Moldova)* [17], în care prezintă schema vastă de spălare a circa 20,8 miliarde USD din 19 bănci ruse, implementată în perioada ianuarie 2011–octombrie 2014, cu participarea Băncii Moldindconbank, a unor oameni de afaceri și judecatori corupți din Republica Moldova. După cum s-a dovedit ulterior, la Laundromat-ul rus a fost „anexată” o altă fraudă bancară – „furtul miliardului”, prin care 1 miliard USD, echivalentul a 12 % din PIB-ul Republicii Moldova, a fost extras din băncile Unibank, Banca de Economii și Banca Socială.

Urmele exportului de corupție din Rusia către Republica Moldova pot fi depistate și în cadrul privatizărilor ilicite ale activelor companiilor mari, cu precădere din Transnistria (Moldovagaz, Tiraspoltransgaz, Centrala Electrică Moldgres Cuciurgan, Uzina de Cement și Uzina Metalurgică de la Râbnîța, Fabrica de Textile Tirotex ș. a.), de către companii majore din Rusia, precum Gazprom, Inter RAO ș. a. Jurnaliștii de investigație afirmă că, urmare a privatizărilor respective, Federația Rusă controlează și în prezent obiectivele energetice din Republica Moldova [18].

Totodată, mai recent, regiunea Transnistreană a fost supranumită „cripto-republică” [19] din cauza fondurilor enorme de proveniență obscură investite de către firme din Rusia, dar și din UE, inclusiv din Germania, în mineritul de criptomonede în această regiune [20].

Menționăm că în ambele Rapoarte Exportul Corupției 2020 [11] și 2022 [13], Rusia este plasată la coada țărilor cu aplicare minimă/inexistentă a legis-

lației anti-mituire. Conform datelor disponibile, în această țară, în decursul perioadelor evaluate (2016–2019 și 2018–2021) pe acuzații de mituire în tranzacții internaționale au fost demarate „1” investigații (pentru același an 2019, inclus în ambele rapoarte); „0” dosare ordinare; „0” dosare majore și au fost finalizate cu sancțiuni „0” dosare ordinare; „0” dosare majore. Ca urmare, în fiecare dintre rapoarte Rusia acumulează un total de „1” puncte care, practic, denotă lipsa aplicării legislației anti-mituire. În timp ce, potrivit ponderii sale din fiecare perioadă, de 1,9 % în exporturile globale, urma să înregistreze minim „19” puncte pentru a proba măcar aplicarea limitată a legislației respective.

EXPORTUL DE CORUPȚIE ȘI PERCEPȚIA ASUPRA CORUPȚIEI

Evaluarea percepțiilor indivizilor cu privire la corupție în țara lor constituie o sursă alternativă valoroasă de informație, întrucât în țările corupte calitatea și independența sistemului judiciar, ale mass-mediei și ale statisticii oficiale sunt, de regulă, scăzute.

Astfel, Indicele Percepției Corupției (IPC) a fost elaborat și publicat pentru prima dată de TI în anul 1995. IPC se estimează în urma prelucrării chestionarelor (din anul lansării și doi ani precedenți) completate de administratori ai companiilor autohtone și internaționale, de publiciști financiari, analiști de riscuri,

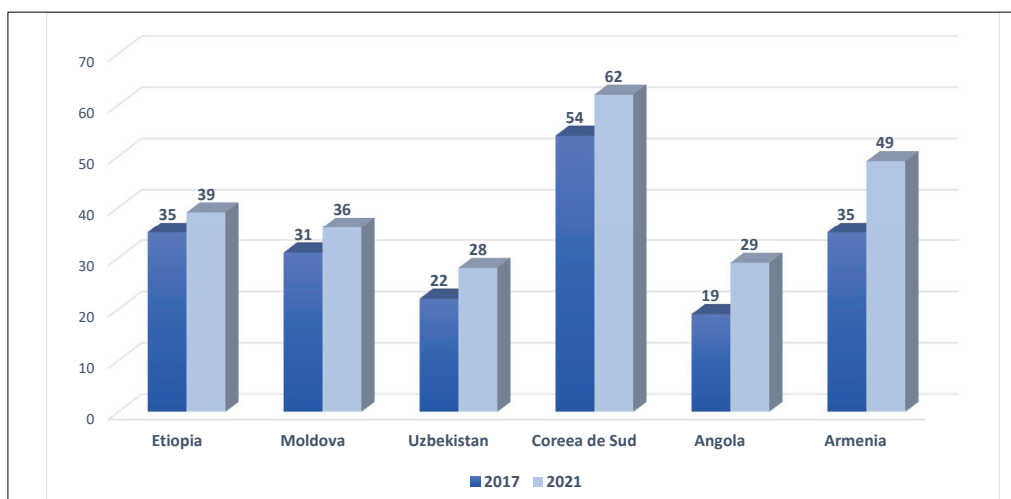

Figura 4. Țările cu cele mai semnificative evoluții pozitive ale Indicatorului Percepției Corupției în perioada 2017–2021, de la stânga spre dreapta conform sporirii amplitudinii progresului, scala de la 0 (corupție totală) la 100 (lipsă totală a corupției).

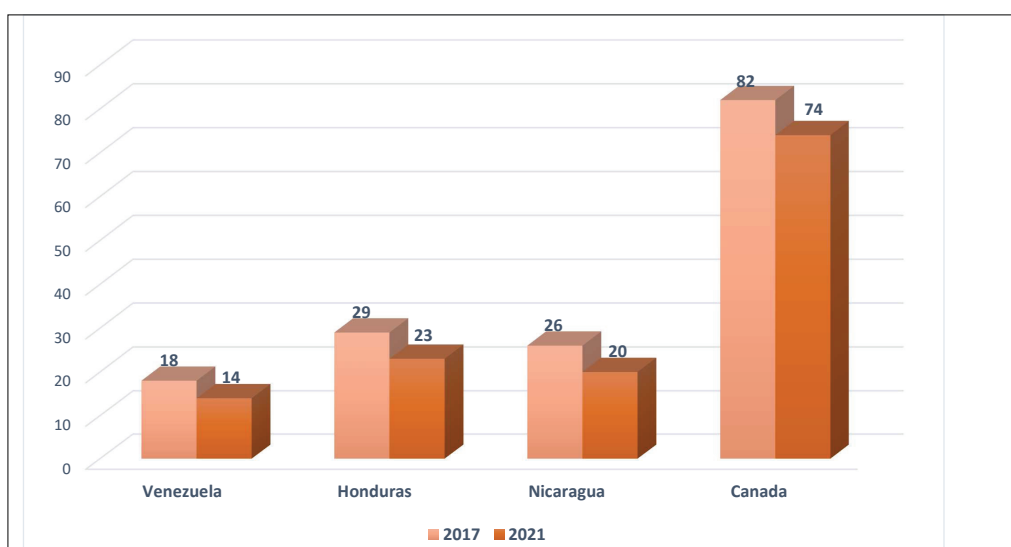

Figura 5. Țările cu cele mai semnificative involuții ale Indicatorului Percepției Corupției în anii 2017–2021, de la stânga spre dreapta conform adâncirii amplitudinii regresului, scala de la 0 (corupție totală) la 100 (lipsă totală a corupției).

Tabelul 1

Indicatori vizând exportul corupției din statele situate pe primele poziții conform Indicatorului Percepției Corupției, anul 2021

Clasament/Țara	Valoare IPC, anul 2021	Aplicarea legislației anti-mituire, Raportul EC 2022	Companii acuzate de export de corupție/ Țările în care companiile au exportat corupție
#1. Danemarca	88	Aplicare minimă	■ "Bukkehave Corporation A/S" – Iraq; ■ "Wärtsilä Finland Oy" – Kenya; ■ "Patria Oy" – Egipt, Croația, Slovenia; ■ "Teliasonera" – Uzbekistan; ■ "Ericsson" – China, Kuwait, Vietnam, Indonezia; ■ "Banca DNB" (Norvegia) și "Samherji" (Islanda) – Namibia
#1. Finlanda	88	Aplicare minimă	
#1. Noua Zeelandă	88	Aplicare limitată	
#4. Norvegia	85	Aplicare moderată	
#4. Singapore	85	Aplicare minimă	
#4. Suedia	85	Aplicare limitată	

Sursa: alcătuit de autor în baza analizei surselor [21], [13], [22].

reflectând corespunzător percepțiile experților și ale elitelor de afaceri, nu cele ale publicului larg. Totodată, indicatorul vizează cu precădere sectorul public, evaluând gradul de corupție în rândul funcționarilor publici și politicienilor.

Valorile IPC pentru anul 2021 [21] ilustrează faptul că fenomenul corupției rămâne un handicap pentru majoritatea celor 180 de state evaluate, afectând îndeosebi țările din America de Sud, Africa și Asia. Scala valorilor fiind situată între 0 (corupție totală) și 100 (lipsă totală a corupției), circa 68 % dintre statele evaluate înregistrează valori mai mici de 50, media globală fiind 46. Totuși, în anii 2017–2021, șase state, inclusiv Republica Moldova, au demonstrat cea mai semnificativă evoluție pozitivă, precum ilustrează figura 4. Totodată, în aceeași perioadă, patru state au înregistrat cea mai vastă involuție a indicatorului IPC, precum ilustrează figura 5. Datele din figura 5 denotă că nici statele dezvoltate nu sunt imune la corupție, unele dintre ele înregistrând regrese semnificative în acest sens.

Pe de altă parte, observăm că nu există o corelație directă între indicatorii exportului de corupție și indicatorii percepției corupției estimați de OCDE și TI. Mai mult ca atât, o mare parte din țările dezvoltate ale lumii, tradițional considerate cele mai „curate” în sensul lipsei corupției, având valorile IPC cele mai apropiate de 100, în același timp sunt țări originare ale unor companii majore implicate în scandaluri de export de corupție. Exemplu pot servi statele situate pe primele poziții conform IPC 2021 (tabelul 1).

Deducem, prin urmare, că Indicele Percepției Corupției nu permite sesizarea exhaustivă a nivelului de implicare sau probabilitatea implicării țărilor lumii în exportul de corupție. Totodată, datele din tabelul 1 sugerează că, deși țările dezvoltate, în viziunea TI, atestă

nivele joase ale corupției pe interior, totuși o mare parte dintre aceste țări nu se preocupă suficient de problema exportului de corupție către alte state, de regulă, subdezvoltate.

POLITICILE DE INTEGRITATE CA ANTIDOT PENTRU CORUPȚIE ȘI EXPORT-IMPORTUL CORUPȚIEI

Precum am arătat anterior, „în cele din urmă, pierderea integrității umane a individului este cea care determină problemele majore presante cu care se confruntă în prezent societățile din întreaga lume, precum corupția și extinderea formelor economiei subterane, comportamentul perturbant al unor liderii politici, în contextul degradării elitelor naționale ale țărilor lumii, terorismul manifestat fizic și/sau informațional ș. a.” [7, p. 161].

Wanjira Mathai, activistă din Kenya, vicepreședintă la World Resources Institute, fiica laureatei Premiului Nobel pentru Pace (2004) Wangari Maathai, în discursul său *Trei căi pentru a dezrădăcina cultura corupției* [23] expune foarte sugestiv experiența Keniei cu privire la problema corupției. Din afirmațiile liderii, în ultimii ani, Kenya a fost clasată în topul celor mai corupte zece țări din lume, anual pierzând din cauza corupției o treime din bugetul național, adică 6 miliarde USD [23]. Wanjira Mathai arată că într-o țară precum Kenya, unde eforturile anticorupție au fost frustrante, este nevoie de noi strategii pentru a face față acestui viciu. În opinia activistei, „Ființele umane nu se nasc corupte. La un moment dat, aceste comportamente [corupte] sunt impulsionate de o cultură care promovează beneficiul individual în detrimentul progresului colectiv” [23]. Respectiv, pentru a dezrădăcina corupția din societate, trebuie să acți-

onăm înainte ca aceasta să prindă rădăcini la nivelul tinerelor generații. Schimbarea culturilor necesită răbdare, perseverență, angajament, fiind o muncă extrem de lentă și profundă. W. Mathai afirmă că doar prin dezrădăcinarea culturii corupției putem reuși în lupta anticorupție. Subscriem la această viziune, dar considerăm că sub aspect conceptual, termenul mai potrivit ar fi *subcultura corupției*.

Activista recomandă trei strategii care, în opinia sa, pot fi reproduse în orice comunitate școlară [23]. Mai întâi, trebuie să se lucreze cu tinerii la nivel de înțelegere corectă a problemei corupției, pentru ca ei să-și poată modela un comportament adecvat față de această problemă. În al doilea rând, urmează să-i învățăm pe tineri să-și dezvolte caracterul. În al treilea rând, trebuie să le cultivăm tinerilor, cât mai devreme, un leadership personal, pentru a putea sesiza corupția, pentru a-și putea apăra valorile atunci când este nevoie și, cel mai important, pentru a simți legătura între suferința umană, pe de o parte, și corupția, lăcomia, egoismul, pe de altă parte [23].

În acest context, considerăm relevantă și experiența Republicii Moldova expusă de președinta țării, Maia Sandu, în discursul său din 25 mai 2022, în fața absolvenților Harvard Kennedy School [24]. Șefa statului a făcut referință la lupta împotriva corupției în educație în perioada exercitării mandatului său de ministru al Educației Republicii Moldova. Dumneaei mărturisește că, atunci când a acceptat postul de ministru, „trișarea la examenele de absolvire a liceului era aproape un sport național. Oamenii plăteau pentru note bune. O rețea de corupție implicase părinți, profesori, elevi și chiar persoane de la minister” [24]. Au fost luate măsuri dure de curmare a acestor practici și în consecință s-a produs o „dramă națională, o furtună politică și un parlament care complota” să concedieze ministrul Educației, deoarece rata elevilor care au promovat examenele de absolvire la nivel național a scăzut de la 95 % la 59 %. „A fost foarte dureros, dar știam că trebuie să facem asta. Fără o bună educație, o țară nu are viitor, iar realizările educaționale trebuie câștigate, nu cumpărate! Altfel, predăm corupția în școli” [24]. Din spusele Președintei, după ce a trecut șocul inițial, au apărut tot mai multe voci de susținere, educația onestă a început să fie apreciată. În numai doi ani, mita și plățile informale plătite în sectorul educației au fost reduse la jumătate [24].

Așadar, pentru a eradica subcultura corupției, urmează să dezvoltăm integritatea personală și profesională cât mai devreme, începând cu educația școlară și preșcolară a tinerelor generații. Doar așa putem stărpi treptat subcultura corupției în societate. Implicit, astfel vom reduce și înclinația actorilor autohtoni spre

importarea/acceptarea exportului de corupție „oferit” de actori economici internaționali.

Termenul „integritate” provine de la adjectivul latin *integer*, care înseamnă întreg sau complet. Integritatea exprimă caracterul integru, bazat pe sentimentul demnității, dreptății și conștiințiozității, care servește drept călăuză în conduita omului [25]. Este sentimentul lăuntric al plenitudinii care derivă din calități precum onestitatea și consecvența caracterului. Se poate aprecia că persoana are integritate în funcție de conformitatea acțiunilor sale, cu valorile, credințele și principiile la care a aderat. Integritatea persoanei presupune credibilitate și incoruptibilitate în măsura în care persoana nu este capabilă să trișeze în raport cu credința sa, cu propriile sale responsabilități și angajamente [26].

Sub aspect conceptual, integritatea personală și profesională a fiecărui cetățean stă la baza Sistemului Național de Integritate (SNI). Sub aspect practic, conceptul SNI a fost dezvoltat de organizația TI ca parte a abordării holistice, de către această organizație, a luptei împotriva corupției. Astfel, SNI este abordat ca un templu cu 13 piloni clădiți pe o „temelie” din patru componente: politică; economie; societate; cultură. În timp ce pilonii reprezintă 13 domenii ale vieții publice: • organul legislativ; • organul judiciar; • organul executiv; • sectorul public; • sectorul privat; • organele anticorupție; • poliția; • curtea de conturi; • instituția ombudsmanului; • comisia electorală centrală; • partidele politice; • mass-media; • societatea civilă [27].

Evaluarea Sistemului Național de Integritate nu implică expres măsurarea nivelului de corupție în cadrul instituțiilor-piloni, ci urmărește să analizeze vulnerabilitatea acestor instituții la corupție, precum și capacitatea lor de a contracara riscul și pericolul de corupție. TI consideră că o astfel de analiză holistică de sistem este necesară pentru a putea diagnostica riscurile de corupție și pentru a dezvolta strategii eficiente împotriva acestora. Totodată, funcționarea SNI necesită abordarea participativă din partea agenților-cheie anticorupție din cele patru sfere ale vieții publice – guvernare, societatea civilă, comunitatea de afaceri și sfera culturii, cu scopul de a determina impulsul, voința politică și presiunea civică pentru reformele necesare [27].

Funcționarea SNI presupune și evaluarea integrității instituționale în sectorul public, măsură prevăzută de Legea integrității nr. 82 din 2017 [2]. Legea nr. 325 din 2013 privind evaluarea integrității instituționale [5] definește evaluarea integrității instituționale drept „proces de identificare a riscurilor de corupție în cadrul entităților publice cu ajutorul metodelor analitice și

practice (testarea integrității profesionale), de descriere a factorilor care determină riscurile identificate și consecințele acestora, precum și de oferire a recomandărilor pentru diminuarea lor” [5, p. 2]. Legea nr. 325 reglementează procedurile de evaluare, de testare a integrității profesionale, de întocmire a rapoartelor privind rezultatele evaluării, acțiunile post-evaluare ce urmează a fi întreprinse de către entitățile publice.

Centrul Național Anticorupție argumentează că evaluarea integrității instituționale reprezintă un instrument pro-activ de prevenire a manifestărilor de corupție în activitatea entității publice, care include identificarea riscurilor de corupție, analiza factorilor care generează riscurile, probarea acestor riscuri prin aplicarea testului de integritate profesională, formularea recomandărilor pentru soluționarea neconformităților.

În același timp, potrivit experților Transparency International Moldova (TI-Moldova) [28], cadrul normativ al evaluării integrității instituționale urmează a fi îmbunătățit, în special din perspectiva jurisprudenței Curții Constituționale. Astfel, însăși Legea nr. 325 din 2013 a fost supusă unei revizuiri esențiale ca urmare a unei hotărâri a Curții Constituționale [29], fiind completată și ulterior republicată la finele anului 2016. Iar la sfârșitul anului 2021, o serie de prevederi ale legii au fost declarate neconstituționale [30]. În ambele cazuri, obiect au servit prevederi ce țin de testarea integrității profesionale.

Totodată, precum constată TI-Moldova, „eficacitatea procedurii încă urmează a fi demonstrată, inclusiv, prin monitorizările post-evaluare, care ar demonstra că planurile de integritate aplicate au redus incidentele de corupție în entitățile/domeniile evaluate” [28, p. 1].

Pe de altă parte, problema exportului-importului de corupție este legată în mod direct de integritatea în context internațional a mediului de afaceri autohton, care vizează:

- integritatea afacerilor companiilor de stat, a companiilor private și a celor public-private;
- integritatea achizițiilor publice.

În Raportul său din anul 2022 [31] asupra reformelor anti-corupție în Republica Moldova, organizația OCDE face referință și la aceste componente ale integrității mediului de afaceri autohton. În viziunea raportorilor, cadrul legal al Republicii Moldova privind integritatea afacerilor conține lacune semnificative determinând probleme în aplicare.

Se menționează că nu există un Cod general de Guvernare Corporativă, deși autoritatea de reglementare financiară a adoptat unul obligatoriu pentru companiile listate ca entități de interes public. Acti-

vitatea consiliilor de administrare ale companiilor, pe dimensiunea gestionării riscurilor de corupție, nu este suficient monitorizată de către autorități. Legislația obligă companiile să-și dezvăluie proprietarii efectivi, atunci când se înregistrează în Republica Moldova, iar recent o modificare legislativă a instituit acces public la informațiile date, dar nu este clar cum se respectă aceasta în practică. Raportul OCDE constată că guvernul nu a implementat niciun stimulent menit să determine companiile să dezvolte mecanisme interne anticorupție și să asigure integritatea operațiunilor. De asemenea, în Republica Moldova nu există ombudsman pentru afaceri sau un birou similar [31].

Totodată, Raportul menționează că, deși Legea ce reglementează activitatea întreprinderilor de stat în Republica Moldova conține prevederi referitoare la desemnarea consiliilor de administrație și a conducerii, precum și la responsabilitățile consiliilor privind supravegherea și transparența întreprinderilor de stat, acestea nu sunt eficient implementate în întreprinderile majore de stat din țară [31].

Simultan, conform Raportului, Legea Republicii Moldova privind achizițiile acoperă majoritatea domeniilor economice, dar nu reflectă îndeajuns specificul achizițiilor de către întreprinderile de stat. Legea stabilește licitația competitivă ca metodă implicită de achiziție publică, dar nu specifică suficient excepțiile de la această regulă, lăsând loc pentru abuzuri. Există o platformă electronică de achiziții, însă doar o parte a achizițiilor este efectuată prin intermediul ei. Totodată, se apreciază că mecanismul de examinare a reclamațiilor privind achizițiile publice este eficient și capabil să facă față solicitărilor în timp rezonabil.

Raportul constată că nu sunt disponibile statistici privind sancțiunile aplicate pentru încălcările comise în achizițiile publice. Legea interzice persoanelor și entităților juridice condamnate pentru corupție să participe la achizițiile publice, dar nu este clar cum aceasta se aplică în practică. Publicarea datelor privind achizițiile publice este fragmentară, întrucât doar unele tipuri de informații sunt colectate și publicate centralizat, în timp ce restul informațiilor sunt lăsate la latitudinea entităților particulare de achiziții. Rapoartele anuale ale agenției de achiziții nu conțin toate tipurile relevante de date [31].

În ultima perioadă, Centrul Analitic Independent Expert-Grup a realizat o serie de cercetări pe problematica riscurilor de corupție în Republica Moldova. Semnificativ este faptul că studiul *Riscurile de corupție în cadrul companiilor de stat din Republica Moldova* propune ca „factorii cu potențial de generare a riscului de corupție să fie interpretați drept obstacole de inte-

gritate care necesită a fi eliminate” [32]. Documentul relevă principalele obstacole de integritate la nivelul administrației statale și la nivelul companiilor de stat, prezentând de asemenea căi de eliminare sau de atenuare a acestor obstacole. O concluzie importantă a studiului este că „schimbarea abordării reactive – de identificare a riscurilor de corupție, pe una pro activă – de identificare și eradicare a obstacolelor de integritate, reprezintă o schimbare de paradigmă ce ar permite societății civile și mass-mediei să devină mult mai eficiente în creșterea presiunii exercitate asupra tuturor actorilor implicați în administrarea companiilor de stat” [32].

Un alt studiu al Expert-Grup, intitulat *Riscurile de corupție în domeniul controalelor de stat și activității de întreprinzător* identifică obținerea actelor permissive și controlul de stat asupra activității de întreprinzător drept domenii cu risc major de corupție ce afectează mediul de afaceri [33]. Potrivit studiului, „cadru de reglementare lacunar și ambiguu, planificarea defectuoasă a controalelor de stat, dar și integritatea redusă a funcționarilor sunt printre principalii factori care cresc riscurile de corupție cu impact asupra mediului de afaceri” [33].

Totuși, cercetările menționate ale Expert-Grup nu abordează subiectul mituirii funcționarilor publici autohtoni de către actori economici internaționali și nici problematica exportului/importului de corupție.

CONCLUZII

Prin acest articol ne-am propus să aducem în vizor problema exportului-importului de corupție și, totodată, oportunitatea strategiilor și politicilor de dezvoltare a integrității. Aplicând abordările curentului neo-instituționalist de gândire economică, am conceptualizat noțiunile de bază: „corupție”, „export-import de corupție”, „integritate”, „politici de integritate”, reliefând corelația între acestea și aplicabilitatea lor în context național și internațional. În continuare, am analizat problematica corupției, inclusiv în cadrul tranzacțiilor comerciale internaționale, sub aspectul tipologiei și cauzelor, dimensiunilor și modalităților de evaluare. Am argumentat că atunci când degradează, moralitatea/mentalitatea economică constituie cauza prioritară a extinderii economiei subterane, inclusiv a exportului-importului de corupție. În același timp, am arătat că, deși comportamentul oportunistic al firmelor este incitat de profitabilitatea înaltă a fondurilor alocate mituirii, totuși, pe termen lung, astfel de plasamente sunt fatale pentru activele nemateriale ale companiilor, precum reputația și capacitatea de inovare.

Am efectuat o analiză comparativă a metodologiei/indicatorilor OCDE de evaluare a parametrilor exportului de corupție și metodologiei/indicatorilor organizației Transparency International de estimare a parametrilor percepției corupției. În acest context, am stabilit că nu există o corelație directă între indicatorii exportului de corupție și indicatorii percepției corupției, estimați de OCDE și TI. O mare parte dintre țările dezvoltate ale lumii, tradițional considerate cele mai „curate” în sensul lipsei corupției, având valorile IPC cele mai apropiate de 100, în același timp sunt țări originare ale unor companii majore implicate în scandaluri de corupție. Astfel, am dedus că Indicele Percepției Corupției nu permite sesizarea exhaustivă a nivelului de implicare sau a probabilității implicării țărilor lumii în exportul de corupție. Datele sugerează că, deși țările dezvoltate, în viziunea Transparency International, atestă nivele joase ale corupției pe interior, totuși o mare parte din aceste țări nu se preocupă suficient de problema exportului de corupție către alte state, de regulă, subdezvoltate.

Concomitent, cercetarea noastră denotă că problematica exportului-importului de corupție nu este suficient reflectată în legislația Republicii Moldova și nici în practicile guvernantei corporative ale companiilor autohtone. Or, economia Republicii Moldova este afectată de corupția exportată, cu precădere, din alte state ex-sovietice.

Am explorat strategiile și politicile de dezvoltare a integrității în calitate de antidot pentru subcultura corupției, în context național și internațional. Concomitent, am analizat rapoartele organizațiilor Transparency International și OCDE vizând Sistemul Național de Integritate, evaluarea integrității instituționale a entităților publice, integritatea mediului de afaceri autohton, precum și unele studii conexe ale Expert-Grup.

BIBLIOGRAFIE

1. Transparency International. What is corruption. [online] <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption> (consultat: 29.06.2022).
2. Legea Integrității, nr. LP82/2017 din 25.05.2017. 38 p. [online] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=120706&lang=ro# (consultat: 27.07.2022).
3. Lege Nr. 90 din 25.04.2008 cu privire la prevenirea și combaterea corupției. [online] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=99739&lang=ro# (consultat: 27.07.2022).
4. Montero D. Bribery is just the cost of doing business. 2019. [online] <https://www.theglobeandmail.com/opinion/article-bribery-is-just-the-cost-of-doing-business/> (consultat: 25.06.2022).

5. Lege Nr. 325 din 23.12.2013 privind evaluarea integrității instituționale, 20 p. [online] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=133183&lang=ro# (consultat: 27.07.2022).
6. Porter M.E. *Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press, 1990. 929 p.
7. Benea-Popușoi E. From rational to spiritual in the economic thought. *Review of Economic and Business Studies*, vol. 8, issue 2, 2016, Univ. "A. I. Cuza" Iași, România, pp. 157-165. [online] <https://doi.org/10.1515/rebs-2016-0010>; <http://rebs.feaa.uaic.ro/issues/pdfs/16.pdf>
8. Roosevelt F.D. (1937). *Second Inaugural Address*. Bartleby.com. [online] <http://www.bartleby.com/124/pres50.html> (consultat: 21.06.2022).
9. Montero D. *Kickback: exposing the global corporate bribery network*. New York: Viking, 2018. 235 p.
10. Cheung, Stephen Yan-Leung and Rau, P. Raghavendra and Stouraitis, Aristotelis. Which Firms Benefit from Bribes, and by How Much. Evidence from Corruption Cases Worldwide (November 30, 2011). [online] SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2022758>; <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2022758> (consultat: 27.07.2022).
11. Transparency International. Dell Gillian (lead author). *EXPORTING CORRUPTION*, Progress report 2020: Assessing enforcement of the OECD Anti-Bribery Convention. 190 p. [online] https://images.transparencycdn.org/images/2020_ReportFull_ExportingCorruption_English.pdf (consultat: 27.07.2022).
12. Transparency International. *Exporting Corruption 2022: Top trading countries doing even less than before to stop foreign bribery*. [online] <https://www.transparency.org/en/news/exporting-corruption-2022-top-trading-countries-foreign-bribery-enforcement-multinational-companies> (consultat: 11.10.2022).
13. Transparency International. Dell Gillian and McDevitt Andrew. *Exporting Corruption 2022: Assessing Enforcement of the OECD Anti-Bribery Convention*. 134 p. [online] https://images.transparencycdn.org/images/2022_Report-Full_Exporting-Corruption_EN.pdf (consultat: 11.10.2022).
14. OECD (2022). *Recommendation of the Council for Further Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions*, OECD/LEGAL/0378, 24 p. [online] <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0378>
15. ONU, Rezoluția Adunării Generale, aprobată la 2 iunie 2021. Anexa "Our common commitment to effectively addressing challenges and implementing measures to prevent and combat corruption and strengthen international co-operation". [online] <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/V21/025/88/PDF/V2102588.pdf?OpenElement> (consultat: 11.10.2022).
16. Transparency International. *The companies that export corruption*, 2020. [online] <https://www.transparency.org/en/news/the-companies-that-export-corruption> (consultat: 21.06.2022).
17. Transparency International. *25 corruption scandals that shook the world. Russian laundromat (with a little help from Moldova)*. Iulie 2019. [online] <https://www.transparency.org/en/news/25-corruption-scandals#Russia> (consultat: 21.06.2022).
18. Necșuțu M., Gulca I. *Caracatița Rusiei și controlul asupra obiectivelor energetice din Republica Moldova*. 28.06.2022. [online] <https://anticoruptie.md/ro/investigatii/economic/caracatita-rusiei-si-controlul-asupra-obiectivelor-energetice-din-republica-moldova> (consultat: 29.06.2022).
19. Necșuțu M., Gulca I. *Criptorepublica Sheriff*. 05.04.2019. [online] <https://anticoruptie.md/ro/investigatii/economic/criptorepublica> (consultat: 21.06.2022).
20. Gulca I. *Criptovalută, peste 20 de servere confiscate în Moldova și Ucraina în cazul anchetei privind Darknet*. 13.01.2021. [online] <https://anticoruptie.md/ro/dosare-de-coruptie/criptovaluta-pest-20-de-servere-confiscate-in-moldova-si-ucraina-in-cazul-anchetei-privind-darknet> (consultat: 21.06.2022).
21. Transparency International. *Corruption Perceptions Index 2021*. 22 p. [online] <https://www.transparency.org/en/cpi/2021> (consultat: 21.06.2022).
22. Fitzgibbon W., Chavkin S. *International Consortium of Investigative Journalists. World's "least corrupt" nations fail to police bribery abroad*. 2014. [online] <https://www.icij.org/inside-icij/2014/02/worlds-least-corrupt-nations-fail-police-bribery-abroad/> (consultat: 21.06.2022).
23. Mathai Wanjira. *Three ways to uproot a culture of corruption*. TED talk, February 2020, transcript 4:46-9:39. [online] <https://www.youtube.com/watch?v=kn-5H9p24oo> (consultat: 19.06.2022).
24. [on-line] Sandu Maia. *President Maia Sandu Address at Harvard Kennedy School 2022 Graduation*, 25 May 2022. [online] <https://www.hks.harvard.edu/faculty-research/policy-topics/public-leadership-management/maia-sandu-urges-graduates#transcript-address> (consultat: 21.06.2022).
25. Integritate. [online] <https://www.webdex.ro/definitia-integritate-definitie-dex> (consultat: 19.06.2022).
26. Merriam-Webster. (n.d.). *Integrity*, in: Merriam-Webster.com dictionary, iulie 2022. [online] <https://www.merriam-webster.com/dictionary/integrity> (consultat: 23.06.2022).
27. Transparency International Moldova. *National Integrity System Assessment Moldova 2014*. 268 p. [online] <https://www.transparency.org/en/publications/moldova-national-integrity-system-assessment-2014> (consultat: 27.07.2022).
28. Transparency International Moldova. *Nota informativă: Evaluarea integrității instituționale – proceduri, rezultate, perspective*. Octombrie 2022. [online] http://www.transparency.md/wp-content/uploads/2022/10/TI_Moldova_Nota_Informativa_Evaluarea_integritatii_institutionale.pdf (consultat: 11.10.2022).
29. Hotărârea Curții Constituționale nr. 7/2015 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea

nr. 325 din 23 decembrie 2013 privind testarea integrității profesionale, în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2015, nr. 115-123, art. 11.

30. Hotărârea Curții Constituționale nr. 37/2021 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 343/8 din Codul de procedură civilă (aprecierea rezultatului testului de integritate profesională) (sesizarea nr. 41g/2021), în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2021, nr. 315-324, art. 225.

31. OECD (2022), Anti-Corruption Reforms in Moldova: Pilot 5th Round of Monitoring Under the OECD Istanbul Anti-Corruption Action Plan. 168 p. [online] <https://doi.org/10.1787/9bb0367e-en>; <https://www.oecd.org/corruption/anti-corruption-reforms-in-moldova-9b-b0367e-en.htm> (consultat: 27.07.2022).

32. Expert-Grup Centru Analitic Independent, autor Vitalie Rapcea. Riscurile de corupție în cadrul companiilor de stat din Republica Moldova. Document de politici, Chișinău 2022. [online] https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Riscurile_de_corupție_iEn_cadrul_companiilor_de_stat_Document_de_politici-VR-final-site.pdf (consultat: 30.08.2022).

33. Expert-Grup Centru Analitic Independent, autor Vieru Grigore. Riscurile de corupție în domeniul controalelor de stat și activității de întreprinzător. Chișinău 2022 [online] https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Riscurile_de_corupție_yn_cadrul_controalelor_de_stat.pdf (consultat: 30.08.2022).

Andrei Negură. *Revelație IV*, din ciclul *Revelații*. 2021, tehnică mixtă, 120 × 100 cm.